

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ ТА ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.983

О.М. Брисковська, кандидат юридичних наук,
науковий співробітник наукової лабораторії з
проблем розкриття та розслідування злочинів
Національної академії внутрішніх справ

О.А. Осауленко, кандидат юридичних наук,
начальник кафедри кримінально-процесуальної діяльності
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗНИЩЕННЯМ, ПІДРОБКОЮ АБО ЗАМІНОЮ НОМЕРІВ, ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТИВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Висвітлено актуальні проблеми проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів, вузлів та агрегатів транспортного засобу, запропоновано методичні рекомендації щодо тактики проведення на всіх його етапах.

Ключові слова: слідчий огляд, зміна маркування, ідентифікаційні номери, легалізація, транспортні засоби.

Освещены актуальные проблемы проведения следственного осмотра при расследовании преступлений, связанных с уничтожением, подделкой или заменой номеров, узлов и агрегатов транспортного средства, предложены методические рекомендации по тактике проведения осмотра на всех его этапах.

The issues of the day of lead through of investigation review are reflected at investigation of crimes, related to elimination, imitation or replacement of numbers, knots

and aggregates of transport vehicle, methodical recommendations are offered in relation to tactic of lead through of review and his stages.

Вжиті в останні роки правоохоронними органами України заходи щодо забезпечення розслідування незаконного заволодіння автотранспортом з подальшою його легалізацією залишаються недостатньо ефективними. І хоча спостерігається зниження кількості злочинних замахів на автотранспорт, однак рівень їх розслідування ще доволі низький. Підробка або знищення ідентифікаційних позначень транспортних засобів, збут кримінальних автомобілів перестають бути роботою кустарів-одинаків. Відбувається зміна кримінального світу: у своїй злочинній діяльності кримінальні структури використовують найсучасніші досягнення науки і техніки, комп'ютерні системи та новітні інформаційні технології, триває процес інтелектуалізації організованої злочинності. Фальсифікація, знищення номерів і збут транспортних засобів поставлені на потік і приносять кримінальному світу великі доходи [1, с. 3].

У процесі легалізації викрадених транспортних засобів кримінальний світ вдосконалює методи підробки. Під час обстеження автотранспорту нерідко трапляються випадки, пов'язані не тільки із заміною ідентифікаційного номера і заводської таблички, а й із зварюванням, перебиттям номерів або із заміною номерної деталі, номерів вузлів і агрегатів із залученням для цього слюсарів і використанням апаратів для автогенного чи газового зварювання, граверів і гравірувальних інструментів, матриць. Злочинці покривають місце зміни номерної панелі кузова твердими смолами для надання вигляду антикорозійної обробки, застосовують різноманітні прийоми такої обробки металевих деталей тощо.

Набув поширення метод використання автомобільного брухту, коли злочинці купують розбитий автомобіль, знімають з нього оригінальні заводські таблички та деталі з ідентифікаційними номерами і надалі переставляють ідентифікаційні ознаки на викрадений транспортний засіб [1, с. 7]. Зміни номерних позначень злочинці також маскують ремонтно-зварювальними роботами або використовують метод навмисного їх пошкодження корозією з метою приховування ознак змін.

Для зміни маркування транспортних засобів характерні такі ознаки, як:

– обрання відповідної марки, моделі автомобіля, кольору, технічного стану (коли транспортним засобом незаконно заволодівають «під замовлення» з подальшою його легалізацією);

– вибір місця відстою транспортного засобу, в якому злочинці намагаються підробити або замінити номери вузлів і агрегатів (автокооперативи, станції технічного обслуговування, гаражі, стоянки, ангари тощо);

– наявність особи, яка проводитиме зміну номерів двигуна, кузова, вварювання його частини, фарбування, а також особи, яка здійснюватиме підробку реєстраційних і розпорядчих документів;

– наявність посередників під час розукомплектування автомобіля та місць збуту агрегатів і запасних частин (коли транспортний засіб збиратимуть для легалізації із запасних частин зі заміненними номерами вузлів та агрегатів);

– наявність місць приховування частин і механізмів, які залишилися від розукомплектованих транспортних засобів;

– наявність корупційних зв'язків у судових, правоохоронних органах, експертних установах, організаціях, що реалізують конфіскований або безгосподарний автотранспорт [2, с. 11].

Викрадені транспортні засоби зі заміненними ідентифікаційними ознаками та фальшивими документами доволі часто повертаються на нову реєстрацію.

Без ретельної і кропіткої роботи дійти висновку про те, чи є особа, яка збуває транспортний засіб, добросовісним набувачем чи злочинцем, працівникам органів внутрішніх справ буває доволі складно.

Однією з найважливіших слідчих дій у розслідуванні справ щодо незаконного заволодіння транспортними засобами є його огляд. Загалом огляд — це слідча дія, яку проводить слідчий, прокурор з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Ця дія проводиться виключно у межах строків досудового розслідування (ст. 237 КПК України) [3; 4].

Методику проведення огляду транспортного засобу доцільно поділити на кілька етапів.

На першому етапі огляду транспортного засобу проводять зовнішній його огляд і перевірку відповідності наявних реєстраційних та ідентифікаційних позначень на частинах і деталях автомобіля, який досліджують, відомостям, що містяться у технічному паспорті транспортного засобу чи інших обліково-реєстраційних документах.

Зовнішній огляд слід починати з пошуку та фіксації слідів пальців рук, які може залишити особа, яка вчинила злочин.

Найефективніше пошук і фіксацію слідів проводять за відсутності сильного забруднення на поверхнях, які досліджують. Зазвичай потожирові сліди залишаються на боковому склі, ручках дверей, дзеркалах, приборах управління, пофарбованих поверхнях кузовних деталей, хромованих елементах декору транспортного засобу, виробах з полірованої шкіри, пластмаси, полірованих дерев'яних вставках. Як правило, пальцеві відбитки локалізовані на місці здійснення підробки або знищення номера, в місцях, де відбувається демонтаж деталей вузлів і агрегатів транспортного засобу, або біля органів управління транспортного засобу. Слід особливо обережно поводитися з предметами, що мають гладку поверхню, на якій можуть залишитися сліди пальців рук злочинця (різні банки, пляшки, паперова і плівкова упаковки, предмети із пластмаси, поліровані рукоятки інструментів тощо). Зважаючи на те, що збереження відбитків пальців на зовнішніх частинах транспортного засобу залежить від метеорологічних умов, огляд транспортного засобу необхідно проводити якомога швидше, а у разі потреби ставити транспортний засіб в укриття, щоб не пошкодити їх. Ефективно проведені зазначені вище дії є необхідною передумовою успішного проведення експертизи. Попри те, що ця обставина має важливе значення для розкриття злочину, її часто-густо ігнорують особи, які проводять огляд.

Слід зазначити, що інколи злочинці забувають або втрачають у транспортному засобі різні інструменти, пристосування, оснащення, упаковку та інші предмети, які використовували під час підробки чи знищення номерів. Тому необхідно ретельно оглянути салон, багажник, моторний відсік, кузов, відділення (сумку) для зберігання інструментів, нішу для зберігання запасного колеса та інші приховані порожнини стосовно виявлення таких предметів.

Зважаючи на те, що підрозділи-виробники змінюють місця і способи нанесення маркування, особа, яка проводить огляд, має встановити рік виготовлення транспортного засобу і місця нанесення маркування у цьому році, а також встановити відповідність кузовних деталей, вузлів і агрегатів року випуску транспортного засобу.

На другому етапі огляду транспортного засобу перевіряють комплектацію автомобіля, показання лічильника пробігу на спідометрі автомобіля, встановлюють ознаки наявності або відсутності слідів демонтажу на кріпленні панелі приладів і елементах обробки салону автомобіля, а також слідів зламування замків дверей, речового ящика, демонтажу протиугінних і блокувальних пристроїв, порушення цілісності колонки рульового колеса, педального вузла, частин замків, що обертаються, визначають відповідність ключів всім замкам і електронним системам автомобіля, наявність або відсутність знаків, що дублюють маркування, і «особливих прикмет».

Оглядаючи комплектацію транспортного засобу, слід звернути увагу на комплект ключів в автомобілі і визначити передбачену конструктивними особливостями кузова автомобіля їх працездатність, тобто плавне без затримок повертання ключа під час відкривання замків дверей, багажника і замка запалювання, а на транспортних засобах, обладнаних протиугінними системами, — вимикача запалювання і «центральної» замків дверей і кришки багажника.

На третьому (завершальному) етапі огляду транспортного засобу проводять огляд моторного відсіку та порівняння ідентифікаційних даних на блоці двигуна з даними у технічному паспорті та сервісній книжці. При цьому слід пам'ятати, що відповідно до національного законодавства США транспортні засоби, виготовлені у цій країні для внутрішнього ринку, можуть не мати номерів двигуна. Це пов'язано з тим, що у США діє система так званих обмінних фондів, що дозволяє оперативно і без оформлення замінити блок двигуна, який вийшов з ладу. Крім того, відмінною особливістю такого транспортного засобу є нестандартна для Європи головна світлотехніка у вигляді прямокутних моноблоків і кріплення, виконана не у звичній для Європи метричній, а у дюймовій системі.

Особливу увагу слід звернути на комплектування силового агрегата транспортного засобу коробкою перемикачів передач (механічною або автоматичною). Під час огляду силового агрегата і навісного устаткування звертають увагу не тільки на вид кріплення цих агрегатів і навісного обладнання, а й на маркування, що складається з ідентифікаційного номера комплектації і позначення року випуску.

Наявність слідів підтікання пально-мастильних та охолоджувальних речовин, виступання ізолюючого і герметизуючого матеріалів, перекося засобів ущільнення, наявність слідів впливу інструментів на вузли кріплення свідчать про пережаття вузлів, що з'єднуються під час демонтажу.

Під час огляду слід дослідити:

- геометричні параметри робочої поверхні маркувального майданчика блока двигуна у зоні розташування знаків маркування;
- елементи кріплення силового агрегата (двигуна і коробки передач) автомобіля до кузова і один до одного;
- зовнішній вигляд, геометричне зображення і технологію нанесення рельєфних знаків ідентифікаційного маркування номера і стилізованих емблем;

- зовнішній вигляд і технологію нанесення рельєфних знаків виробничого позначення;
- зовнішній вигляд і спосіб кріплення заводської ідентифікаційної таблички, її геометричні та кольорові параметри;
- структуру наявних кодованих маркувань;
- наявність або відсутність слідів демонтажу і повторного встановлення таблички;
- оригінальність зовнішнього вигляду заклепок односторонньої клепки;
- відповідність встановленого на підприємстві-виробнику кодового позначення виявленого кольору фарбування (з урахуванням можливої зміни відтінку кольору кузова під впливом різних експлуатаційних факторів) відповідним позначенням на заводській табличці.

Наявність на ділянці виробу, де проставляється заводський знак, будь-яких борозен, подряпин, зварних швів, незвична для всієї поверхні шорсткість або, навпаки, полірування, заглиблення унаслідок зняття шару матеріалу, імітація литої поверхні можуть свідчити про факт фальсифікації знаків. Додаткові штрихи у цифрах і буквах, їх здвоєність, незвичні розміри та конфігурація, нерівномірне розміщення одних знаків стосовно інших, викривлення рядків, асиметрія, незвичні за формою і розмірами маркувальні майданчики також можуть вказувати на те, що номер змінено.

Якщо підробку або знищення номерів проводили у гаражі, боксі, ангарі, на складі чи в іншому закритому приміщенні, потрібно ретельно оглянути не тільки приміщення, а й територію, що безпосередньо до нього прилягає.

При цьому огляд слід проводити у певній послідовності: від периферії до центру місця вчинення злочину. Насамперед потрібно оглянути місцевість, що прилягає до гаража, боксу чи іншого приміщення, а потім саме приміщення, оскільки його легше відгородити від доступу сторонніх осіб. На місцевості, що безпосередньо прилягає до приміщення, в якому вчинено злочин, можуть бути виявлені сліди взуття злочинців, коліс транспортного засобу, механізмів, обладнання для демонтажу вузлів, агрегатів та інших пристосувань для вчинення злочинного задуму, а також транспортні засоби та їх вузли і механізми, що є «донорами».

Необхідно також оглянути найближчі звалища, пустирі, обочини другорядних доріг, дахи гаражних боксів — там можна виявити кузовні деталі та їх фрагменти, кузови, шасі, рами транспортних засобів, номерні деталі двигуна, а також їх фрагменти зі слідами знищення або демонтажу номерних позначень.

За результатами огляду можна дійти висновку щодо рівня технічного оснащення осіб, які вчинили злочин, кількості осіб, які брали участь у вчиненні злочину, ступеня підготовки злочинців до втілення злочинного задуму, мети вчинення злочину [5, с. 163].

Важливе значення має місцезнаходження знаряддя вчинення злочину. Знищення ідентифікаційних номерів, номерів шасі, двигунів транспортних засобів, що знаходяться у місцях, доступ до яких не потребує трудомісткого демонтажу вузлів і агрегатів, можливе за допомогою простих знарядь (молотка, зубила, напилка тощо). Слід також зазначити, що у разі використання злочинцем для таких цілей випадкового знаряддя, він зазвичай залишає його на місці вчинення злочину.

Зовнішній вигляд знайдених знарядь свідчить, як правило, про ступінь «професіоналізму» злочинця, а за наявними на ньому клеймами і мітками можна встановити, хто і де виготовив інструмент, або де його взяли і кому він належить.

Знайдений засіб вчинення злочину порівнюють зі слідами, залишеними на маркувальній панелі транспортного засобу, кузова, шасі, рамі, двигуні. За результатами дослідження характеру взаємопов'язаних слідів можна визначити, одноосібно чи у співучасті вчинено злочин, відшукати відповідні сліди, які у подальшому можуть бути використані для встановлення конкретної особи.

Важливим є встановлення факту належності підозрюваному знайдених знарядь злочину, що досягається шляхом дослідження слідів пальців рук, виявлених на знарядді, а також за особливими прикметами знаряддя шляхом пред'явлення його для впізнання особам, які могли бачити його у підозрюваного або знати про належність його підозрюваному.

Відсутність на місці вчинення злочину знарядь його вчинення дозволяє припустити, що вони знаходяться у осіб, які вчинили злочин, і можуть бути знайдені пізніше. Цей факт також може свідчити про вчинення злочинного задуму кількома особами.

Огляд гаража, боксу чи іншого закритого приміщення, в якому вчинено підробку або знищення номера транспортного засобу, починають з оцінки обстановки всередині приміщення, після чого проводять детальний його огляд з метою виявлення речових джерел, що розкривають зміст окремих дій осіб, які вчинили злочинний задум.

Такий огляд зазвичай дозволяє встановити фрагменти маркувальних майданчиків, заводські таблички, елементи кріплення, клейма, пристосування для гравірування, інструменти, матеріали, обладнання для демонтажу деталей вузлів і агрегатів, переобладнання і змінення зовнішнього вигляду транспортного засобу.

Якщо транспортного засобу під час огляду у приміщенні немає, важливо уважно оглянути підлогу приміщення з метою виявлення доказів, що підтверджують факт перебування у ньому транспортного засобу і факт вчинення підробки або знищення його ідентифікаційних позначень. Це може бути малюнок протектора коліс, частки лакофарбового покриття, сліди пально-мастильних матеріалів, гальмівної рідини тощо (якщо проводився демонтаж вузлів і агрегатів) [6, с. 32; 7].

За одягом, залишеним злочинцем, або за предметами одягу можна встановити стать злочинця, його зріст, повноту, місце пошиття одягу, а інколи ініціали, ім'я та прізвище його власника (при цьому слід уважно дослідити вміст кишень, складок тощо).

Виявлені на одязі мітки, етикетки, нашивки та їх зміст, а також форму розташування плям, їх колір, розташування і конфігурацію розривів тканини і місця, де вона вирвана, вміст кишень фіксують у протоколі, детально описуючи. Усі речові джерела криміналістичної інформації правильно вилучають і упаковують для подальшого експертного дослідження.

Вагому допомогу особі, що проводить розслідування, під час огляду місця події у пошуку речових джерел може надати запрошений як фахівець експерт-криміналіст, який володіє спеціальними знаннями і навичками використання спеціальної криміналістичної техніки.

Часто приміщення, де підробляли або знищували номери, маленькі й тісні, і злочинець, переміщаючись у них, неминуче торкається стін, стелажів, устаткування, вузлів та агрегатів транспортного засобу тощо. А отже, на його одязі залишаються мікросліди забарвлення стін, частки, що відокремилися з поверхні різних предметів у результаті термічної або механічної обробки, частки пально-мастильних матеріалів, сліди шумоізоляційних і лакофарбових матеріалів, ворс з обшивки, чохлів, килимових покриттів і сидінь транспортного засобу тощо, що також повинно бути вилучено і досліджено.

Слід зазначити, що, як свідчить практика, після детального огляду приміщення інколи з'являється потреба знову повернутися до огляду навколишньої місцевості для перевірки окремих припущень, версій.

Набагато важче відшукати джерела речової інформації в ангарах, гаражах підприємств, організацій і установ, на складах, станціях технічного обслуговування і відкритих стоянках. У таких випадках особа, яка проводить розслідування, має справу з безліччю слідів, які не стосуються справи. Зокрема, під час огляду обладнаної відкритої стоянки, крім проведення зазначених дій, потрібно встановити: чи охоронялася стоянка, місцезнаходження сторожа, відстань від місця вчинення злочину до сторожа, наявність перешкод, що заважають спостереженню.

Під час огляду тимчасової стоянки (за відсутності на ній транспортного засобу) зусилля спрямовують на пошук доказів, що підтверджують перебування транспортного засобу у визначеному місці, звертаючи особливу увагу як на його прикмети, так і на прикмети правопорушника, що сприятиме розшуку гарячими слідами.

У разі потреби залучення понять для проведення огляду слід обирати технічно грамотних осіб, знайомих з основами будови транспортних засобів.

Протокол огляду транспортного засобу, крім загальних положень, характерних для будь-якого протоколу огляду, повинен містити такі дані:

- марку (модель) і колір транспортного засобу;
- номер державного реєстраційного знаку;
- ідентифікаційний номер;
- номер кузова, шасі, двигуна;
- комплектність і технічний стан транспортного засобу;
- наявність слідів пальців і рук та їх локалізацію;
- наявність або відсутність слідів демонтажу вузлів і агрегатів.

У протоколі огляду приміщення, де вчинено злочин, і огляду предметів, за допомогою яких його було вчинено, слід фіксувати опис речових джерел, виявлених під час огляду, а саме:

- розукомплектовані транспортні засоби, що були «донорами»;
- демонтовані панелі;
- клейма, пристосування для гравірування, інструменти, матеріали, обладнання, пристосування і механізми, що забезпечують демонтаж деталей вузлів і агрегатів, переобладнання і зміну зовнішнього вигляду транспортного засобу;
- фрагменти демонтованих маркувальних майданчиків, демонтовані заводські таблички;
- елементи кріплення ідентифікаційних табличок.

Огляд доцільно проводити із застосуванням безперервного відеозапису процесу проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Вагому інформацію про обставини, пов'язані із вчиненням злочину, які сприяють розслідуванню, надає спосіб його вчинення. Складність способу вчинення злочину вказує на мету, яку поставив перед собою суб'єкт злочину, на його професійні якості, навички, досвід, технічну оснащеність, місце вчинення злочину, а інколи — і на кількість осіб, які брали участь у його вчиненні.

Отже, слідчий огляд має вкрай важливе значення для розслідування злочинів, пов'язаних зі знищенням, підробкою або заміною номерів, вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Список використаної літератури

1. *Взаємодія підрозділів карного розшуку та інших служб ОВС у розкритті незаконного заволодіння автотранспортом* : метод. реком. / [Чернявський С.С., Брисковська О.М., Канашиук А.В. та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. — К. : НАВС, 2011. — 80 с.

2. *Організація і тактика боротьби підрозділів департаменту карного розшуку МВС України з легалізацією автотранспортних засобів, здобутих злочинним шляхом* : метод. реком. / [Брисковська О.М., Корнев О.М., Кравченко В.П. та ін.]. — К. : КНУВС, 2008. — 40 с.

3. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* : у 2 т. / [Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін.] ; за заг. ред. Тація В.Я., Пшонки В.П., Портнова А.В. — Харків : Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.

4. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* / [за заг. ред. професорів Гончаренка В.Г., Нора В.Т., Шумила М.Є.]. — К. : Юстініан, 2012. — 1224 с.

5. *Брисковська О.М. Підготовчий етап вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами* / О.М. Брисковська // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів : зб. наук. праць за матер. наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). — К. : НАВС, 2012. — С. 161—164.

6. *Кошелев Л.И. Использование сведений о технологии окраски автомобилей при проведении оперативно-розыскных мероприятий* / Л.И. Кошелев, Ю.А. Горшенин. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. — Ч. 1.

7. *Кошелев Л.И. Справочно-информационный фонд сведений об автомобильных покрытиях как источник розыскной информации* / Л.И. Кошелев, Ю.А. Горшенин. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. — Ч. 2.